

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Indo-European origins of Anatolian morphology and semantics: innovations and archaisms in Hittite, Luwian and Lycian

Norbruis, S.

Citation

Norbruis, S. (2021, May 12). *Indo-European origins of Anatolian morphology and semantics: innovations and archaisms in Hittite, Luwian and Lycian*. LOT dissertation series. LOT, Amsterdam. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3176460>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3176460>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <https://hdl.handle.net/1887/3176460> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Norbruis, S.

Title: Indo-European origins of Anatolian morphology and semantics: innovations and archaisms in Hittite, Luwian and Lycian

Issue Date: 2021-05-12

Nederlandse samenvatting

In dit proefschrift bied ik nieuwe analyses en interpretaties van een aantal onderwerpen uit de historische morfologie en semantiek van de Anatolische talen. De eerste drie hoofdstukken gaan over naamwoorden, en zijn vooral gefocust op de tak van het Anatolisch waar het Luwisch en het Lycisch toe behoren, waarvoor ik hierbij de term ‘Luws’ in het leven roep (= Engels ‘Luwic’). De laatste vier hoofdstukken gaan over werkwoorden en zijn meer op het Hittitisch gericht.

NAAMWOORDEN

Hoofdstuk 1 behandelt het Luwse fenomeen dat bekendstaat als ‘*i*-mutatie’. Veel commune naamwoorden die historisch gezien *o*-stammen en medeklinkerstammen waren, hebben in het Luwisch en het Lycisch een paradigma met een *i* in de directe naamvallen. In bijvoeglijke naamwoorden gaat dit paradigma in het onzijdig ook nog altijd vergezeld van een van deze twee stamtypes. Deze situatie is in het verleden geduid als het resultaat van een woekering van het PIE vrouwelijke suffix **-ih₂-*, en als het resultaat van verscheidene ingewikkelde analogieën met als eerste stap het gebruik van *o*-stam-verbuiging ter vervanging van het onzijdig van *i*-stammen, dat op de een of andere manier problematisch zou zijn geweest. Mijn analyse wijst eerder op het volgende scenario. In *i*-stammen waarbij het suffix **-i-* afwisselde met **-ei-* in de oblique naamvallen (het proterodynamische type), ging de laatste allomorf verloren door wegval van **i* tussen twee klinkers. Hierdoor ontstond een type dat geanalyseerd kon worden als medeklinkerstammen met alternatieve uitgangen in de directe naamvallen. De commune medeklinkerstammen namen deze alternatieve uitgangen over, omdat ze, in tegenstelling tot de uitgangen die vervangen werden, voldeden aan het patroon dat ook in andere stammen te vinden was, en makkelijker uit te spreken combinaties opleverden. De uitgangen van het onzijdig waren onproblematisch en bleven ongewijzigd. Nadat de commune *i*-stammen op

deze manier een grote categorie geworden waren, viel dit type verder samen met de commune *o*-stammen, die ook identieke oblique naamvallen hadden. De $\bar{a}$ -stammen en *u*-stammen bleef een dergelijke ontwikkeling bespaard, omdat er geen formele overlap was met het *i*-stam-paradigma. De Luwische *a*-stammen, die in het verleden vaak gezien werden als oude *o*-stammen die de *i*-stam-verbuiging niet overgenomen hadden, worden hier geïdentificeerd met de Lycische *a*-stammen, en dus geanalyseerd als oude $\bar{a}$ -stammen, voornamelijk op basis van de gedeelde dativus-locativus-uitgang *-a* in plaats van de uitgang *-i* die elders te vinden is.

In **hoofdstuk 2** wordt gewezen op de afwijkende naamvalsvormen van namen (persoonsnamen, godennamen, plaatsnamen), en worden de verschillen met de vormen van reguliere zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden ('appellatieven') verklaard. Om te beginnen hebben namen de ontwikkelingen zoals in hoofdstuk 1 beschreven niet meegemaakt. Medeklinkerstammen en *o*-stammen bestonden hier nog, en *i*-stammen waren niet van het proterodynamische, maar van het niet-ablautende type: de oblique naamvallen hadden niet de vorm **-ei-*, maar, net als de directe naamvallen, **-i-*. Verder kwam in namen het $\bar{a}$ -stam-paradigma veel vaker voor dan in appellatieven. Dit leidde ertoe dat de dativus-locativus, de genitivus en de ablativus van de andere stamtypen het patroon van het $\bar{a}$ -stam-paradigma overnamen: op basis van de dat.-loc. **- $\bar{a}$* werd in de *o*-stammen **-i* door **-o* vervangen, in de *i*-stammen **-ijo* door **-i* en in de *u*-stammen **-ui* door **-u*. Daarnaast werden naar het voorbeeld van gen. **- $\bar{a}$ ssso* en abl. **- $\bar{a}$ di*, en de *o*-stam-equivalenten **-osso* en **-odi*, in de *i*-stammen **-i $\bar{j}$ osso* en **-i $\bar{j}$ odi* vervangen door **-isso* en **-idi*, en in de *u*-stammen **-u $\bar{y}$ osso* en **-u $\bar{y}$ odi* door **-usso* en **-udi*. Persoonsnamen ontwikkelden daarnaast nog een eigen dativus op basis van de geërfde *i*-stam-dativusuitgang, **-ijo*, die aanleiding gaf tot het creëren van de equivalenten **- $\bar{a}$ jio*, **-o $\bar{j}$ io* en **-u $\bar{j}$ io* in de andere stammen. Deze uitgang **-i $\bar{j}$ io* was in het Proto-Anatolisch in *i*-stammen en *io*-stammen ontstaan door semantische uitbreiding van de allativusvorm, omdat de dativus-locativus van deze typen door de samensmelting van de **-i-* van de stam en de **-i* van de uitgang ongemarkeerd geworden was. De beperking van het gebruik van de allativus in plaats van de dativus-locativus tot deze stamtypen is in het Hittitisch bewaard gebleven. Mogelijk vinden we in het

Luwisch ook nog sporen in de *ija/i*-stammen, als de slecht geattesteerde dat.-loc.-uitgang *-ija* echt is, en in de dat.-loc. van het genitivische bijvoeglijke naamwoord *-assa/i-*, waarvan de dat.-loc. *-assan* waarschijnlijk op **-osio* teruggaat, de dat.-loc. van **-osio-*. De herleiding van de Luwse dativus van persoonsnamen tot de allativus van de *i*-stammen bewijst dat de Proto-Anatolische allativus de vorm **-o* had: de Lycische vorm kan niet op een *a*-kleurige klinker teruggaan. Dit betekent dat de Anatolische allativus niet met vormen als Grieks *χαμαί* ‘op de grond’ vergeleken moet worden, maar veeleer met vormen als *πρό* ‘vooruit’ < **pró*. Tegen de communis opinio in was dit altijd al waarschijnlijk, omdat de laatste vorm een directe tegenhanger heeft in de Hittitische allativus *parā* ‘vooruit’ < **pró*. Het feit dat het Anatolisch de allativus als een nog levende naamval bewaart, terwijl de andere talen alleen versteende restanten laten zien, wijst erop dat in de voorouder van de andere talen de allativus verloren gegaan is, en dat het Anatolisch dus als eerste afgesplitst is.

Hoofdstuk 3 gaat over het Lycische suffix van het bijvoeglijke naamwoord dat in appellatieven als een genitivus gebruikt wordt. Hiervan bestaan twee vormen: *-ahe/i-* en *-ehe/i-*. In dit hoofdstuk worden gegevens verzameld die laten zien dat de vorm *-ahe/i-* de *a*-stam-variant is, en *-ehe/i-* de variant van *i*-stammen en *e/i*-stammen. Deze verdeling wordt tot op zekere hoogte verstoord door klinkerassimilaties: in het Lycisch A komt naast *atlahi* ‘van hemzelf’ ook een keer *etlehi* voor, met onherstelde *i*-umlaut, en in het Lycisch B lijkt een *a* in de stam de suffixvorm met *-a*-aan te trekken waar morfologisch eerder de vorm met *-e-* verwacht zou worden. Het suffix wordt hier herleid tot Proto-Anatolisch **-osio-* (zie ook Luwisch *-assan* <(<) **-osio* in het voorgaande hoofdstuk), dat in *-ehe/i-* voortgezet is. De variant met een *-a-* is analogisch gevormd bij *a*-stammen, en gaat virtueel dus terug op “**-eh₂sio-*”. Het suffix **-osio-* is een verbogen pendant van de PIE *o*-stam-genitivusuitgang **-osio*, die naar alle waarschijnlijkheid voortleeft in de Lycische genitivus, *-ehe* – en de analogisch daarnaar gevormde uitgangen *-ahe*, *-ihe*, *-uhe* – die in namen gebruikt wordt. Dit betekent dat een voorloper van het Hittitisch de uitgang **-osio* ook gehad moet hebben, en die vervangen heeft door een andere uitgang. Deze conclusie ondermijnt de bewijskracht van de Hittitische *a*-

stam-uitgang *-aš* < **-os* voor de Indo-Anatolische hypothese: vaak wordt aangenomen dat **-osio* zich pas na de afsplitsing van het Anatolisch in de *o*-stammen genesteld heeft om de, in het Hittitisch dan bewaarde, identiteit van nominativus en genitivus te verhelpen. Dit is nog altijd wel een mogelijkheid, maar dan moet de genitivus **-osio* zich in het Proto-Anatolisch in een andere categorie dan de *o*-stam-appellatieven bevonden hebben, bijvoorbeeld in de voornaamwoorden, en van daaruit in het Luws zijn gaan woekeren.

WERKWOORDEN

In **hoofdstuk 4** ga ik in op de veelbesproken Hittitische *hi*-conjugatie. Naast een *mi*-conjugatie, die overeenkomt met athematische praesens-aoristus-vervoeging in de andere Indo-Europese talen, heeft het Hittitisch een *hi*-conjugatie die morfologisch overeenkomt met het Indo-Europese perfectum. Desondanks worden de *hi*-conjugatie en het perfectum tegenwoordig vaak niet met elkaar gelijkgesteld, omdat de functionele verschillen als onoverbrugbaar gezien worden: het perfectum is een afgeleide aspectcategorie die een toestand uitdrukt; de *hi*-conjugatie is een zelfstandige conjugatie met werkwoorden die vaak juist eventieve betekenissen hebben. In dit hoofdstuk betoog ik dat de *hi*-conjugatie toch direct op het Indo-Europese perfectum teruggaat. Het perfectum drukt niet zomaar een toestand uit, maar een toestand die het gevolg is van een voorafgaande handeling; de handeling zelf wordt met een praesens-aoristusvorm uitgedrukt (bijv. praes.-aor. ‘sterven’, perf. ‘gestorven zijn, dood zijn’). In vrijwel alle Indo-Europese talen is de betekenis van het perfectum verschoven van een toestand in het heden die het gevolg is van een handeling in het verleden naar die handeling in het verleden zelf, bijv. ‘is gestorven’ > ‘stierf’. Dit is waarschijnlijk ook in het Anatolisch gebeurd: de uitgangen van het perfectum duiken op als verledentijdsuitgangen, een aantal uitgangen zijn door die van de *s*-aoristus vervangen, en de overwegend eventieve betekenis van de conjugatie vindt zo ook direct een verklaring. Met deze *a priori* al haast te verwachten ontwikkeling is het betekenisverschil dus al verklaard. Het perfectum heeft

vervolgens bij bepaalde lexemen de oorspronkelijke verleden tijd(en) verdrongen, en is het uitgangspunt geworden voor een nieuwe tegenwoordige tijd, die van het perfectum afgeleid werd door toevoeging van **-i*, naar voorbeeld van de *mi*-conjugatie. Zo werd het perfectum in bepaalde lexemen de kern van het werkwoord, en ging het een eigen conjugatie vormen. De verdeling tussen lexemen die in de *mi*-conjugatie bleven en lexemen die verder gingen als verzelfstandigd perfectum hangt samen met verbale semantiek. Om te beginnen moest een werkwoord überhaupt een perfectum hebben om dat later als kern te kunnen gebruiken. Alleen werkwoorden waarvan de uitgedrukte handeling uitmondde in een toestand van het onderwerp hadden een perfectum (en het perfectum staat dan ook vaak naast een mediale praesens-aoristus). Dit verklaart de voortgezette *mi*-vervoeging van de meeste duidelijk geërfde *mi*-werkwoorden, bijv. *eš^{zi}* ‘zitten, zijn’, *kuen^{zi}* ‘slaan, doden’, *šeš^{zi}* ‘slapen’, *uek^{zi}* ‘willen, eisen’, *tē^{zi}* ‘stellen, zeggen’: deze werkwoorden hadden in het PIE niet het juiste profiel om een perfectum te vormen. Daarnaast speelde de tijdsduur van de handeling een rol: als die uitgestrekt was in de tijd, was het perfectum, dat nu de overgang naar de resulterende toestand uitdrukte, minder prominent, waardoor het oorspronkelijke *mi*-werkwoord zich kon handhaven, bijv. *ed^{zi}* ‘eten’, *mer^{zi}* ‘verdwijnen’. Bij handelingen die zich in één moment voltrekken, zoals ‘aankomen’, ‘sterven’, ‘zien’, drukte het perfectum juist de kern van de betekenis uit. Hierdoor was het perfectum voor deze werkwoorden een logische basis voor een nieuwgevormde tegenwoordige tijd. Dit verklaart de *hi*-vervoeging van prominente *hi*-werkwoorden als *ārⁱ* ‘aankomen’, *ākⁱ* ‘sterven’, *auⁱ* ‘zien’. Toen de *hi*-conjugatie eenmaal als zodanig bestond, begon die andere formaties met vergelijkbaar vocalisme aan te trekken: andere formaties met *o*-trap, zoals de causatief-iteratief *CoC-eie/o-* (bijv. **log^h-eie/o-*, causatief van **leg^h-* ‘liggen’, > *lākⁱ* ‘neer laten gaan, vellen’) en iteratieve *o*-praesentia (bijv. **molH-* > *mallⁱ* ‘malen’), en ook *mi*-werkwoorden en zelfs suffixen die oorspronkelijk *e*-trap gehad hadden, maar door klankwettige kleuring van een aangrenzende **h₂* of **h₃* respectievelijk *a*- en *o*-vocalisme gekregen hadden (bijv. **deh₃-* > *dāⁱ* ‘nemen’, **peh₃-s-* > *pāšⁱ* ‘opslokken’, **-eh₂-*, factitief suffix, > *-aḥḥⁱ*, werkwoorden met een nasaal infix van het type **-ne-h_{2/3}-*, bijv. **tr-ne-h₂-* > *tarnaⁱ*). Voormalige

mi-werkwoorden die om deze puur formele reden van conjugatie gewisseld zijn, vormen de grootste van alle historische soorten werkwoorden waar de *hi*-conjugatie uit bestaat.

Hoofdstuk 5 biedt een verklaring voor de ablaut van *mi*-werkwoorden. Waar het PIE nog een regelmatige afwisseling van *e*- en nultrap had, laat het Hittitisch dit ablautpatroon alleen in de tegenwoordige tijd zien. De verleden tijd heeft voltrap in het hele paradigma (bijv. *ēš-zi* ‘is’, *aš-anzi* ‘zijn’, maar *ēš-ta* ‘was’, *eš-er* ‘waren’, in plaats van ***aš-er*). Dat is frappant: waarom zou voltrapgeneralisatie – de gebruikelijke verklaring – alleen de verleden tijd treffen, en dat in een ongekennde mate vergeleken met andere IE talen, terwijl de tegenwoordige tijd en zelfs de gebiedende wijs een dergelijke ontwikkeling niet of nauwelijks laten zien? Ik stel de volgende verklaring voor. Het is *a priori* waarschijnlijk dat de innovatieve ablaut zich vanuit de meest frequente *mi*-werkwoorden verspreid heeft. Dit zijn *eš-^{zi}* ‘zijn’, *epp-^{zi}* ‘pakken’, *ed-^{zi}* ‘eten’ en *eku-^{zi}* ‘drinken’. Het kan geen toeval zijn dat al deze werkwoorden met *e*^o < **h₁e*^o beginnen. En inderdaad laten precies werkwoorden van deze structuur ook in andere IE talen een gebrek aan ablaut in de verleden tijd zien, bijv. Skt. *ás-ti* ‘is’, *s-ánti* ‘zijn’, maar *ās-īt* ‘was’, *ās-an* ‘waren’, Gr. *εἶ-σι* ‘gaat’, *ἴ-ασι* ‘gaan’, maar *ἦ-ε* ‘ging’, *ἦ-σαν* ‘gingen’. In deze talen is het volstrekt helder waarom de verleden tijd geen klinkerwisseling laat zien: de klinker die door het hele paradigma te vinden is, is het resultaat van een samensmelting van het eerste deel van de stam met het *augment*, een verledentijdskenmerk met de structuur **h₁e-* (Gr. *ἐ-*, Skt. *á-*). Concreet gaat het om een klankwettige verandering van zowel **h₁é-h₁eC-* als **h₁é-h₁C-* in **éC-*. De aanname dat ook het Anatolisch een dergelijke ontwikkeling ondergaan heeft, kan de afwijkende ablaut van de verleden tijd onmiddellijk verklaren. De oorspronkelijke lengte van de Hittitische klinker kan maar moeilijk vastgesteld worden: in de meeste gevallen is de spelling ambigu, en in meerlettergrepige woorden en niet aan het wordeinde zijn **ē* en **e* mogelijk al voor het geattesteerde Hittitisch samengevallen. Wel zouden we eventueel nog een indirect effect kunnen verwachten, omdat **ē* een volgende medeklinker voor een klinker (m.n. relevant in de 3pl.) zou leniëren. Er zijn echter maar twee werkwoorden met een lenieerbare medeklinker, *epp-* ‘pakken’ en *uekk-* ‘willen, eisen’,

wat de kans dat een dergelijke leniëring niet naar het voorbeeld van alle andere werkwoorden hersteld zou zijn erg klein maakt. Inderdaad vinden we de 3pl. *e-ep-pe-er*, niet ***e-pe-er* – maar *uekk-* laat wel degelijk gelenieerde vormen zien, o.a. in de 3pl. *ueker*, wat op een stam **uēk-* wijst. Dit kan moeilijk anders geïnterpreteerd worden dan als de **é* die de voorgaande analyse al voorspelde. De gelenieerde stamvariant bleef in dit werkwoord bewaard omdat hij zich naar de tegenwoordige tijd verspreid had, met als resultaat de vorm *uek-anzi*, om de ablaut *uekk-* / ***ukk-*, met een ongeoorloofde afwisseling tussen *u* en *e*, te verhelpen. De hier uiteengezette analyse impliceert dat een voorstadium van het Anatolisch het augment kende, en dat het augment dus al bestond in het allervroegste PIE. Dit gaat in tegen de communis opinio, die het augment beschouwt als een innovatie van de talen waarin het duidelijk bewaard gebleven is (Grieks, Indo-Iraans, Armeens en Frygisch). Hoewel die opvatting nu op losse schroeven staat, kan over de precieze status van het augment in het PIE nog wel gediscussieerd worden. In ieder geval laten het oudste Grieks en het oudste Sanskrit zien dat er naast geaugmenteerde verledentijdsvormen ook (nog) augmentloze equivalenten bestonden, die met name gebruikt werden in vertellingen van opeenvolgende gebeurtenissen: door de logische opeenvolging van deze gebeurtenissen hoefde niet elk daarvan steeds opnieuw als in het verleden plaatsvindend gemarkeerd te worden. Er is één systematische uitzondering op deze praktijk: de verleden tijd van **h₁es-* ‘zijn’ was altijd geaugmenteerd (bijv. Skt. *ās-*, nooit ***ás-*). Als de situatie in het oudste Grieks en Sanskrit de status van het augment in het PIE weerspiegelt, zijn er twee mogelijke scenario’s die geleid kunnen hebben tot de situatie in het Anatolisch, waarin alleen werkwoorden die met **h₁* begonnen de geaugmenteerde vorm bewaarden, die zich vervolgens over alle *mi*-werkwoorden verspreid heeft. De eerste mogelijkheid is dat de augmentloze vormen hun geaugmenteerde equivalenten verdrongen hebben, behalve in **h₁es-* (en naar voorbeeld van **h₁es-* misschien al andere werkwoorden die met **h₁* begonnen), waar geen augmentloze variant van bestond. De tweede mogelijkheid is dat het Anatolisch, net als bijvoorbeeld het latere Grieks, juist de augmentloze verledentijdsvormen verdrongen heeft. In een volgende stap moet het (in feite overbodige) augment dan van alle

verledentijdsvormen verwijderd zijn – behalve waar dat niet mogelijk was omdat het augment klankwettig met de wortel samengesmolten was, nl. in wortels die met **h₁* begonnen. Er is nog een derde mogelijkheid. Het feit dat de verleden tijd van **h₁es-* ‘zijn’ altijd geaugmenteerd was (**h₁e-h₁es-*), kan betekenen dat in deze vorm de *oorsprong* van het augment ligt. Vergelijk de Griekse *ᾗ ἐφελκυστικόν*, die alleen in de waarschijnlijke oorsprongsvorm *ἦν* ‘was’ altijd verschijnt. Zoals ook uit dit voorbeeld blijkt, is het werkwoord ‘zijn’ in zijn eentje sterk genoeg om de bron van een grote werkwoordelijke verandering te zijn. Mogelijk was **h₁e-h₁es-* in feite een redupliceerde stam, maar werd het element **h₁e-* op een gegeven moment opgevat als een verledentijdskenmerk, en verspreidde het zich in die hoedanigheid naar andere werkwoorden. In dit scenario zijn de hierboven toegelichte scenario’s nog steeds mogelijk, maar zou het ook zo kunnen zijn dat het Anatolisch afstamt van het stadium waarin alleen **h₁es-* zijn verleden tijd nog kenmerkte met het voorvoegsel **h₁e-*. Ook dit zou de kern van woorden die met **h₁* beginnen kunnen verklaren. In ieder geval: aangezien de verleden tijd van PIE **h₁es-* zeker geaugmenteerd was, zal men, als men niet bereid is aan te nemen dat de oorsprong van het augment hier ligt, moeten aannemen dat het augment in het PIE ook in andere werkwoorden voorkwam, en dat het augment zoals dat in het oudste Grieks en Sanskrit geërfd is dus al in het PIE bestond.

In **hoofdstuk 6** staat het PIE werkwoord voor ‘zijn’, **h₁es-ti / *h₁s-enti* (Hitt. *ēš-zi / aš-anzi*, enz.), opnieuw centraal, nu vanwege de betekenis. In het Anatolisch betekent dit werkwoord niet alleen ‘zijn’, maar ook ‘zitten’. De communis opinio gaat ervan uit dat ‘zitten’ secundair is aan ‘zijn’. Ik beweer in dit hoofdstuk dat het omgekeerde veel waarschijnlijker is. Het komt in talen in het algemeen heel vaak voor dat de betekenis ‘zijn’ zich ontwikkeld heeft uit een lichaamshouding. Denk bijvoorbeeld maar aan het Nederlandse *zitten* in zinnen als *ik zit deze week in het buitenland* en *zo zit dat*. Een ander voorbeeld is het Spaanse *estar* ‘zijn’, dat zich uit het Latijnse *stāre* ‘staan’ heeft ontwikkeld. Interessant is dat het Spaans *estar* gebruikt voor niet-inherente, tijdelijke toestanden, zoals locaties, gemoedstoestanden, en aan de gang zijnde handelingen (‘is aan het ...’). Voor meer inherente, definiërende eigenschappen, zoals namen, familierelaties, karaktereigenschappen en beroepen, gebruikt het Spaans

ser. Een dergelijke tweedeling vinden we ook terug in de oudste Indo-Europese talen: **h₁es-* is te vergelijken met *estar*, terwijl meer algemeen geldige uitspraken geen expliciet koppelwerkwoord hadden (een voorbeeld uit Homerus is Οὐτις ἐμοί γ' ὄνομα 'mijn naam [is] Niemand'). Dit versterkt het vermoeden dat **h₁es-* een vergelijkbare achtergrond heeft als *estar*. Voor **h₁es-* is de betekenis 'zitten' alleen in het Anatolisch te vinden. Naast **h₁es-* > Hitt. *eš-^{zi}* 'zitten' bestaat ook de afleiding **h₁e-h₁s-* (med.) > Hitt. *eš-^a* 'gaan zitten'. In de rest van het Indo-Europees (Gr. ἵσται, Skt. *āste*) heeft deze afleiding de betekenis 'zitten' overgenomen, ongetwijfeld uit zgn. 'homoniemenvrees', omdat **h₁es-* nu in eerste instantie 'zijn' betekende. Voor de betekenis 'gaan zitten' werd nu een ander lexeem gebruikt: **sed-* (vanwaar *zitten*). Deze laatste twee ontwikkelingen heeft het Anatolisch niet meegemaakt, wat betekent dat het Anatolisch zich vóór alle andere takken van de taalfamilie afgesplitst heeft.

Hoofdstuk 7 behandelt eveneens een betekenisontwikkeling. Het PIE werkwoord **deh₃-* betekent 'geven' in alle dochtertalen die het nog hebben (bijv. Gr. δίδωμι, Lat. *dō*) – behalve in het Anatolisch, waar het 'nemen, pakken' betekent. De meest gangbare verklaring hiervoor is dat 'geven' in het Anatolisch in 'nemen' veranderd is, en wel via het medium ('aan jezelf geven' > 'nemen'). Maar de parallellen die hiervoor aangedragen worden zijn twijfelachtig of onjuist, en het is bovendien problematisch dat het Hittitische werkwoord helemaal niet mediaal is. Ik betoog dat de omgekeerde ontwikkeling waarschijnlijker is, dus dat 'nemen' in 'geven' veranderd is. Dit is te vergelijken met Engels *to take* 'nemen, pakken', dat door toevoeging van een constituent die een richting of een begunstigde aanduidt de betekenis 'brengen naar' aanneemt (*to take X to Y* 'X naar Y brengen'). Van 'brengen naar' is het een kleine stap naar 'geven'. De hele ontwikkeling kent een parallel in het Oudnoords: daarin krijgt *fá* 'nemen, pakken' in combinatie met constituenten die een richting of een begunstigde aanduiden de betekenis 'brengen, leveren, geven' (bijv. *fá mér X* 'geef mij X'). Als een dergelijke ontwikkeling de sleutel is tot de verschillende betekenissen die **deh₃-* laat zien, wat mij waarschijnlijk lijkt, dan zou dat betekenen dat de exclusieve betekenis 'geven', zoals die in het niet-Anatolische deel van het Indo-Europees te vinden is, het resultaat is van een ontwikkeling waarbij het werkwoord voor 'nemen' niet

alleen in bepaalde syntactische constructies ‘brengen’ en daarna ‘geven’ is gaan betekenen, maar vervolgens ook de oorspronkelijke betekenis ‘nemen’ door de nieuwe betekenis ‘geven’ heeft laten verdringen. In het Anatolisch is er nog geen sprake van deze ontwikkeling: de enige betekenis van **deh₃-* > Hitt. *dāⁱ-* is ‘nemen, pakken’. Dit wijst er wederom op dat het Anatolisch zich vóór alle andere takken van de taalfamilie heeft afgesplitst.